

ОСВІТА ЯК СУСПІЛЬНА ЦІННІСТЬ: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

У статті розглянуто крито-мікенський та афінський історичні періоди; проаналізовано особливості систем виховання Спарти та Афін; акцентовано увагу на культурній та ідеологічній своєрідності і високих, яскраво-гуманістичних освітніх ідеалах античної Греції; наголошено на необхідності цивілізованого та високоморального використання історії.

Ключові слова: мінойська цивілізація, спартанська система виховання, афінська система виховання, ліберальна освіта.

В статье рассмотрено крито-микенский и афинский исторические периоды; проанализировано особенности систем воспитания Спарты и Афин; акцентировано внимание на культурном и идеологическом своеобразии и высоких, ярко-гуманистических образовательных идеалах античной Греции; сделано ударение на необходимости цивилизованного и высококультурного использования истории.

Ключевые слова: минойская цивилизация, спартанская система воспитания, афинская система воспитания,

The Creto-Mycenaean and Athenian historical periods are observed in the article; the peculiarities of the education systems of Sparta and Athens are analyzed; it is stressed the cultural and ideological originality and high impressive and humanistic educational ideals of antique Greece; it is emphasized the necessity of the civilized and highly cultured use of the history.

Key words: Minoan civilization, education system of Sparta, education system of Athens, liberal education.

Освітні досягнення не були сталими й однаковими для всіх народів в один і той же момент часу. Істориків, митців і педагогів особливо захоплюють і надихають на творчість ті поодинокі «спалахи цивілізації», що набагато випереджали свій «середньо-континентальний час» – той, у якому перебувала велика кількість інших народів. Наприклад, для сучасного населення Європи джерелом подібного захоплення є Середземноморська писемна цивілізаційність з вершинними досягненнями – крито-мікенським та афінським.

Якщо у радянські часи в курсах історії та історії педагогіки майже увесь навчальний час припадав на афінський період – кілька сторіч напередодні постановня християнства і початку відліку часу «від народження Христа» (н.е. – нашої ери), – то в сучасних російських та українських підручниках крито-мікенський культурний спалах оцінюється високо, хоч і не може конкурувати в обсязі викладу з афінською Античністю.

Важлива особливість мінойської цивілізації, котра зближує її з класичною грецькою цивілізацією періоду розквіту Афін, полягає в тому, що вона поєднувала власну відкритість і контактність з яскраво

вираженою самобутністю, тобто зі здатністю критично засвоювати чужий досвід.

У результаті всього за два-три століття, що віддаляють появу «старих палаців» від початку періоду «нових палаців», відбулися важливі зміни в архітектурі палацових ансамблів, радикально оновились уся формально-стилістична система критського мистецтва (на зміну абстрактно-орнаментальному мистецтву прийшов так званий «мінойський натуралізм»), виникли фресковий живопис, інкрустація по металу. В освіті ієрогліфічне письмо поступилося місцем складовому (так зване «лінійне письмо А»), активізувалась територіальна експансія мінойської цивілізації на островах і побережжях Егейського моря.

Однак після цілої серії загадкових катастроф, які звалилися на Крит у першій половині XV ст. до н.е., він був відкинутий далеко назад і незабаром перетворився на одну з найвідсталіших провінцій Егейського моря.

Початок грецької освіти Хаурдакіс вбачає саме у мінойській цивілізації острова Крит та в її континентальному відповіднику в Мікенах, стверджуючи: «У другому тисячоріччі до нашої ери Крит був колиською

однієї з великих цивілізацій людства й однієї з перших цивілізацій у Європі. Мінойська культура у свій пізній період з'єдналася з грецькою мікенською цивілізацією материка. Мінойська й мікенська цивілізації зникли наприкінці другого тисячоріччя. Слід зазначити, що археологічні дані, письмові джерела, а також міжнародна бібліографія в галузі дослідження освіти в мінойському Криті й древніх Мікенах досить убогі. Вважається однак, що діти й молодь в цей період одержували деяке виховання, освіту й підготовку практичного, військового і релігійного характеру» [4, с. 130-131].

Відзначимо, що А. Хаурдакіс є відвертим прихильником Афін і виявляє помітне упередження та несприйняття тоталітаризму і антидемократії. Ці світоглядні погляди мали наслідком цілком об'єктивне висвітлення військового, культурного та освітнього протистояння Спарти і Афін.

В античній Спарті та її аналогах (це, підкреслюємо, повторювалося багато разів в наступні століття) концентрація уваги влади на «порядку» призводила і призводить до ксенофобії, шовінізації виховання, акцентування на фізичній досконалості та безперервних військових вправах. Цілковито обов'язковим явищем в освіті та вихованні є формування безмежної відданості рідному місту (чи державі), хоробрості і стійкості.

Цей варіант дій і виховання цілком виправданий лише в одному випадку – за постійності смертельних для народу та держави зовнішніх загроз і високої періодичності воєнних дій, більша половина яких має бути переможною.

Якщо ж подібна до Спарти держава опиняється в безпеці, підготовлені воїни виявляються, так би мовити, непотрібними і незастосовними. Вважаючи для себе прийнятними лише змагання, сутички, вправи і полювання, маючи надмір вільного часу, вони, зрозуміло, рано чи пізно переключуються у кращому разі на розваги з жінками, у гіршому – на безперервну пиятику.

Все це разюче контрастувало з системою виховання в Афінах, де дорослі вміли заповнювати вільний час не лише розва-

гами, а й корисними справами. Не дивно, що у змаганнях Спарти й Афін повну стратегічну перемогу врешті-решт отримали афіняни.

Цивілізоване і високоморальне використання історії – високе сучасне мистецтво. Тут не обійтися без правди і краще утриматися від надмірного вихваляння. Наприклад, уже згаданий грецький науковець Хаурдакіс, завершивши критику «недемократичної» Спарти, взагалі не знаходить недоліків у діяльності афінської освіти і в навчанні маленького афінянина: «У віці 6-ти років він ішов до школи й був постійно під доглядом раба-педагога. Той проводжав хлопчика до школи, ніс його речі й залишався з ним у школі. Він також доглядав за хлопчиком протягом усього дня й, якщо було потрібно, карав його. Дух початкової освіти був дивовижно ліберальним, основний акцент було зроблено на моральному вихованні. Читання, письма й арифметики навчали майже всіх» [4, с. 136].

Для вуха грека, звичайно ж, слова «навчали майже всіх» є просто музикою. А от на наш погляд, це, якщо не перебільшення, то банальна ідеалізація (і наші автори також пишуть, що в Києві та Новгороді після перемоги християнства «навчали майже всіх»...).

Насправді ж, у Греції часів її повного розквіту навчали лише чоловічу частину вільних громадян (лише рабовласників). Це означає, що навіть у період свого найвищого розквіту Афінська держава не могла похвалитися повною грамотністю свого населення – вміння читати і писати було привілеєм обраних.

Інша справа – світобачення, ідеали виховання та ін. Тут і справді афінський та інші грецькі осередки культури набагато відрізнялися від тогочасних аналогів, що існували, наприклад, у Китаї чи Індії, де суспільна структура являла собою чітку пірамідальну конструкцію, а керівна еліта постійно опікувалася тим, як її зміцнити і гарантувати своє панівне становище на багато поколінь (винайдені для цього засоби загальновідомі: у Китаї – конфуціанство, в Індії – кастова стратифікація і міф про реінкарнацію).

Культурна та ідеологічна своєрідність

античної Греції, на наш погляд, у своїй основі має утвердження серед більшості населення відчуття суспільної справедливості — як відомо, становище рабів у Греції навіть порівнювати не можна з тим, яким воно було в Єгипті чи пізніше — у Римській імперії. Не дивно, що історики не зафіксували масових збройних повстань серед грецьких рабів.

Феномен грецьких яскраво-гуманістичних, наче перенесених з віддаленого майбутнього, буття і світобачення був, є і залишиться об'єктом дослідження філософів, істориків і представників більшості інших наук, включаючи й природничо-математичні. Наприклад, у своїй великій книзі «Філософія освіти: екзистенція ірраціонального в раціональному» сучасний український філософ В. Скотний вивчив ставлення Сократа, Платона й Арістотеля до понять «знання» і «мудрість»: «Явно чи неявно, усвідомлено чи неусвідомлено мірилом всіх речей стала для цих трьох великих філософів творча діяльність людини, а не природний і даний людині незалежно від її волі й активності ритм природних процесів. Це — вимога життя, відгук філософії на швидкий розвиток техніки й науки в сучасному їй світі» [2, с. 65].

До цієї справедливої думки ми б додали ще нагадування про те, що грецьке суспільство лише у виняткових випадках і не на довгий період набувало пірамідальної структури на чолі з диктатором. Тому в Греції не існувало потреби винаходити монотеїстичну релігію і вчення про цілковиту наперед визначену передбачуваність усіх рис конкретної людини в мить її народження, про підпорядкованість вчинків і поведінки «вічним» законам, які встановлюються і визначаються «вищими силами». На відміну від єгиптян, які — і багаті, і бідні — безперервно готувалися до потойбічного перебування, греки намагалися удосконалити себе і своє життя.

Своє існування, на відміну від громадян Індії, вони не знецінювали майже до нульового значення, розглядаючи як випадкову мить у нескінченній тривалості різноманітних перетворень безсмертної душі. Як і кожна нормальна людина, грек з мотивів психологічного захисту сподівався сподо-

ватися богам (а їх, як відомо, його співвітчизники придумали чимало), отримати від них заступництво в житті і протекцію після смерті. Але у думках і щоденній діяльності грек був реалістом та намагався діяти за прикладом позитивних і цивілізованих героїв. Тому надзвичайно багатою і гуманістичною є грецька міфологія, елементи якої постійно використовували в навчальному процесі для досягнення бажаного виховного впливу.

Ні в якому разі не можна недооцінювати багатства і різноманітності грецького соціального та навчально-виховного досвіду: існування великої кількості мікроскопічних держав-полісів забезпечувало велику кількість соціально-політичних експериментів і їхню відносно малу тривалість, оскільки розвиток подій за участю двох-трьох тисяч осіб відбувався набагато швидше, ніж в імперіях з мільйонами мешканців. Багато цих експериментів описано в творах самих їхніх учасників, ще більше інформації міститься у працях-узагальненнях Платона й інших філософів, які пізніше стали об'єктом вивчення і обмірковування тисяч науковців пізніших часів.

Література

1. Салимова К., Додде Н. Педагогика народов мира: История и современность. — М.: Педагогическое общество России, 2001. — 576 с.
2. Скотний В.Г. Філософія освіти: екзистенція ірраціонального в раціональному. / В. Г. Скотний. — Дрогобич: Вимір, 2004. — 348 с.
3. Горосян В.Г. История образования и педагогической мысли: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. — М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. — 352 с.
4. Хаурдакис А. Греция / Педагогика народов мира: История и современность; Салимова К., Додде Н. — М.: Пед. общ-во России, 2001. — С. 130-163.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2012